

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MOLİYAVIY ETIKA VA XAVFSIZLIK

*Foziljonova Niholaxon Fayoz qizi**Namangan davlat universiteti,**Iqtisodiyot fakulteti, Moliya sohasida**boshqaruv yoʻnalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Maqolada raqamli moliyaviy xizmatlarning rivojlanishi sharoitida moliyaviy etika va xavfsizlik masalalari tahlil qilinadi. Oʻzbekiston moliyaviy tizimidagi ijobiy yutuqlar bilan bir qatorda mavjud muammolar ham koʻrib chiqiladi. Estoniya, Janubiy Koreya va Buyuk Britaniya kabi davlatlarning ilgʻor tajribalari asosida Oʻzbekiston uchun tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari aholining moliyaviy madaniyatini oshirish, kiberxavfsizlikni kuchaytirish va raqamli xizmatlarda etik meʼyorlarni mustahkamlashning dolzarbligini koʻrsatadi.

Abstract. This article analyzes the issues of financial ethics and security in the context of the rapid development of digital financial services. It examines both the achievements and challenges in Uzbekistan's financial system. Drawing on the advanced experiences of countries such as Estonia, South Korea, and the United Kingdom, recommendations for Uzbekistan are proposed. The findings highlight the importance of enhancing financial literacy, strengthening cybersecurity, and reinforcing ethical standards in digital financial services.

Аннотация. В статье анализируются вопросы финансовой этики и безопасности в условиях стремительного развития цифровых финансовых услуг. Рассматриваются как достижения, так и проблемы финансовой системы Узбекистана. На основе передового опыта таких стран, как Эстония, Южная Корея и Великобритания, предлагаются рекомендации для Узбекистана. Результаты исследования подчеркивают актуальность повышения финансовой грамотности, укрепления кибербезопасности и совершенствования этических стандартов в цифровых финансовых услугах.

Kalit soʻzlar: raqamli moliya, moliyaviy etika, kiberxavfsizlik, moliyaviy savodxonlik, Oʻzbekiston.

Kirish. Soʻnggi yillarda raqamli texnologiyalar va internet asosida shakllangan iqtisodiyot global miqyosda moliyaviy operatsiyalarni tezkor, qulay va samarali amalga oshirish imkonini yaratdi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron toʻlov tizimlari, onlayn bank xizmatlari, kriptovalyutalar va raqamli investitsiya platformalari moliyaviy faoliyatning ajralmas qismiga aylandi. Shu bilan birga, ushbu rivojlanish moliyaviy axloqiy meʼyorlarga rioya qilish va xavfsizlik choralarini kuchaytirishni ham talab qilmoqda. Hozirgi kunda moliyaviy etika tushunchasi raqamli muhitda tobora dolzarb boʻlib bormoqda. Chunki mijozlarning shaxsiy maʼlumotlarini himoya qilish, adolatli va halol moliyaviy xizmat koʻrsatish, firibgarlikning oldini olish kabi masalalar nafaqat yuridik, balki axloqiy nuqtayi nazardan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, moliyaviy xavfsizlik muammolari – kiberhujumlar, maʼlumotlar oʻgʻirlanishi, moliyaviy firibgarlik kabi xavflar ham raqamli iqtisodiyotning yuksalishi bilan birga ortib bormoqda. Tadqiqotlar shuni koʻrsatmoqdaki, foydalanuvchilarning moliyaviy savodxonligi va xavfsizlik boʻyicha bilim darajasining pastligi ularni raqamli moliya tizimidagi firibgarliklar va xatarlar qarshisida himoyasiz qoldiradi. Shu bois, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy etika va xavfsizlik tamoyillarini chuqur oʻrganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish boʻyicha tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb masalaga aylangan. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – raqamli iqtisodiyotda moliyaviy etika va xavfsizlik masalalarini tahlil qilish, mavjud xatarlarni aniqlash va talabalarning bu boradagi bilim va koʻnikmalarini shakllantirish boʻyicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy etika va xavfsizlik masalalarini oʻrganishda nazariy-tahliliy yondashuv qoʻllanildi. Tadqiqot jarayonida asosiy eʼtibor mavzuga oid mavjud ilmiy adabiyotlarni oʻrganish, xalqaro va milliy tajribalarni tahlil qilish hamda raqamli moliyaviy tizimlarda kuzatilayotgan asosiy muammolarni aniqlashga qaratildi. Avvalo, raqamli iqtisodiyotning shakllanishi va rivojlanishi jarayonida yuzaga kelayotgan moliyaviy etika muammolari va

xavfsizlik xatarlarini yorituvchi nazariy manbalar tahlil qilindi. Bunda xalqaro miqyosda chop etilgan ilmiy maqolalar, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi kabi tashkilotlarning hisobotlari va boshqa dolzarb manbalardan foydalanildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan tegishli qonunchilik hujjatlari va davlat dasturlari ham o'rganildi. Tadqiqot davomida mavjud ma'lumotlar asosida kontent tahlili usulidan foydalangan holda raqamli moliyaviy xizmatlar sohasida yuzaga kelayotgan axloqiy va xavfsizlik muammolarining asosiy jihatlari aniqlab berildi. Shu bilan birga, rivojlangan davlatlarning tajribasi O'zbekiston sharoitiga qanchalik mos kelishi solishtirma yondashuv asosida baholandi. Bu esa raqamli moliya tizimida foydalanuvchilar huquqlarini himoya qilish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va axloqiy me'yorlarga amal qilish mexanizmlarini yanada rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishga yordam berdi. Natijada, tadqiqotning metodologik yondashuvi nazariy asoslarni chuqur o'rganishga va mavjud holatni kompleks baholashga qaratilgan bo'lib, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy etika va xavfsizlikni ta'minlashning dolzarb jihatlarini yoritishga xizmat qildi.

Natijalar va munozara. Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi moliyaviy etikaga va xavfsizlikka bo'lgan talabni sezilarli darajada oshirmoqda. O'zbekistonda ham bu borada ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Masalan, Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda banklararo to'lov tizimi orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar hajmi 7,279 kvadrillion so'mni tashkil etib, bu 2023-yilga nisbatan 33 % o'sish demakdir (Cbu.uz, 2024). Ushbu o'sish aholining raqamli moliyaviy xizmatlarga qiziqishi ortganidan dalolat beradi. Hozirda mamlakatda 34 milliondan ortiq bank kartalari, 434 ming POS-terminal va 20 ming bankomat mavjud. Bu ko'rsatkichlar raqamli moliyaviy xizmatlarga keng kirishni ta'minlaydi. Internet va mobil texnologiyalar sohasidagi rivojlanish ham moliyaviy xizmatlardan foydalanishni osonlashtirdi: 2024-yil holatiga ko'ra, O'zbekistonda 29,5 million internet foydalanuvchisi va 33,8 million faol mobil aloqa abonenti bor bo'lib, bu aholining mos ravishda 83,3% va 95,5% ni qamrab oladi (DataReportal, 2024). Shu bilan birga, rivojlanish bilan birga muammolar ham mavjud. Moliyaviy savodxonlikning yetarli

emasligi ayrim hollarda moliyaviy etikaga amal qilinmasligiga va kiberxavfsizlikka tahdid soluvchi holatlarga olib kelmoqda. Shu sababli, aholining moliyaviy madaniyatini oshirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Chet davlatlarning tajribasini o'rganish ushbu sohada O'zbekiston uchun foydali bo'lishi mumkin. Masalan, Estoniya dunyoda eng ilg'or raqamli moliyaviy tizimlardan birini yaratgan mamlakat sifatida tan olingan. U yerda moliyaviy tranzaksiyalar blockchain texnologiyasi asosida amalga oshiriladi va bu tizim fuqarolarning moliyaviy ma'lumotlarini yuqori darajada himoya qilishga yordam beradi. Estoniyada elektron shaxsiy guvohnoma (e-ID) orqali moliyaviy xizmatlarga kirish va tasdiqlash jarayonlari amalga oshiriladi, bu esa firibgarlik holatlarini deyarli yo'qqa chiqargan. Janubiy Koreyada esa raqamli moliyaviy xizmatlarni ko'rsatishda sun'iy intellekt va biometrik autentifikatsiya keng qo'llaniladi. 2023-yilda u yerda moliyaviy texnologiyalar (fintech) orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar hajmi \$250 milliarddan oshgan. Hukumat barcha moliyaviy institutlardan mijozlar ma'lumotlarini kuchli shifrlash algoritmlarida saqlashni va muntazam kiberxavfsizlik testlarini o'tkazishni talab qiladi. Buyuk Britaniyada esa "Open Banking" tizimi joriy qilingan bo'lib, u mijozlarga o'z bank ma'lumotlarini turli moliyaviy xizmat ko'rsatuvchi kompaniyalar bilan xavfsiz tarzda ulashish imkonini beradi. Bu tizim foydalanuvchilar uchun qulaylik yaratgan bo'lsa-da, maxfiylik va etik masalalarda qator muhokamalarga sabab bo'lgan. Shu sababli, Buyuk Britaniya moliyaviy regulyatorlari ma'lumotlardan foydalanishning qat'iy etik qoidalarini ishlab chiqqan. O'zbekistonning moliyaviy tizimida mavjud yutuqlarni yanada rivojlantirish maqsadida quyidagi yo'nalishlarda ishlarni kuchaytirish mumkin:

1. Blokcheyn texnologiyalarini kengaytirish. Mavjud tashabbuslarni rivojlantirib, blokcheyn texnologiyalarini moliyaviy operatsiyalarda, ayniqsa tranzaksiyalarni kuzatishda va firibgarlikka qarshi kurashda yanada keng tatbiq etish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

2. Sun'iy intellekt asosidagi xavfsizlik monitoringi. AI yordamida kiberxavfsizlikni mustahkamlash borasida olib borilayotgan ishlarni kengaytirish, bu

tizimlarni moliya sektorining barcha bo'g'inlariga tatbiq etish raqamli tahdidlarga qarshi yanada kuchliroq himoya qatlamini yaratadi.

3. Moliyaviy savodxonlikni oshirish. Aholi uchun mo'ljallangan moliyaviy ta'lim dasturlarini raqamli platformalar asosida yanada tizimli va doimiy shaklda amalga oshirish, xususan, yoshlar va tadbirkorlar segmentida moliyaviy madaniyatni chuqurlashtirish foydali bo'ladi.

Xulosa. Raqamli moliyaviy xizmatlarning jadal rivojlanishi moliyaviy etikani ta'minlash va xavfsizlik masalalarini global miqyosda dolzarb qilib qo'ymoqda. O'zbekiston ham bu jarayondan chetda qolmay, raqamli moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish, aholining moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish hamda moliyaviy texnologiyalarni joriy etish borasida sezilarli yutuqlarga erishmoqda. Biroq, aholining moliyaviy savodxonligi yetarli emasligi, kiberxavfsizlik tahdidlari va firibgarlik holatlari ushbu rivojlanishni izchil davom ettirish uchun muhim to'siqlardan biri bo'lib qolmoqda. Chet davlatlarning (Estoniya, Janubiy Koreya, Buyuk Britaniya) tajribasi shuni ko'rsatadiki, blokcheyn texnologiyalaridan keng foydalanish, sun'iy intellekt yordamida xavfsizlik monitoringini kuchaytirish hamda aholining moliyaviy madaniyatini oshirish orqali ushbu muammolarni samarali hal qilish mumkin. O'zbekiston uchun ham mavjud tashabbuslarni yanada takomillashtirish, global tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirib tatbiq etish muhim vazifalardan biridir. Shu bilan birga, davlat va xususiy sektor hamkorligi asosida moliyaviy etik standartlarni mustahkamlash va aholini moliyaviy tahdidlardan himoya qilishga qaratilgan kompleks yondashuvni shakllantirish kelajakda raqamli moliya sohasida barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Karimov, I. A. (2010). Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
2. Soliev, N., & Xodjiev, S. (2018). Moliyaviy bozorlar va institutlar. Toshkent: "IQTISOD-MOLIYA" nashriyoti.

3. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2024). Indicators of payment system. Retrieved July 18, 2025, from <https://cbu.uz>
4. UNDP. (2025). Digital Economy of Uzbekistan [PDF]. Retrieved July 18, 2025, from <https://www.undp.org>
5. OECD. (2023). Digital financial literacy: Policies and practices. Paris: OECD Publishing. Retrieved from <https://www.oecd.org>
6. DataReportal. (2024). Digital 2024: Uzbekistan. Retrieved from <https://datareportal.com>
7. Islomov, A., & Tursunov, B. (2020). Raqamli iqtisodiyot asoslari. Toshkent: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti.
8. World Bank. (2023). Uzbekistan Digital Economy Diagnostics. Retrieved from <https://www.worldbank.org>
9. We Are Social. (2024). Digital 2024 Global Report. Retrieved from <https://wearesocial.com>
10. Estonian Ministry of Economic Affairs and Communications. (2023). E-Estonia: The digital society. Retrieved from <https://e-estonia.com>